

Передмова

На початку 1970-х я як мормонський місіонер прожив два роки в Південній Кореї — на той час одній із найбідніших країн Азії. Саме там на власні очі бачив згубні наслідки злиднів: я втрачав друзів через хвороби, яким можна було запобігти, бачив родини, які щодня мусили обирати між тим, щоби прогодувати сім'ю, дати дітям освіту чи підтримати старше покоління. Страждання були складовою їхнього життя. Я так перейнявся ситуацією, що, коли отримав стипендію Родса на навчання в Оксфорді, вирішив вивчати економічний розвиток, зосередившись на Південній Кореї. Сподівався, що згодом обійму посаду у Світовому банку і спробую допомогти залагодити проблеми, з якими зіткнувся в Південній Кореї. Однак саме того року, коли я хотів улаштуватися до Світового банку, установа перестала брати на роботу американців. Тож нагода відпала. За примхою долі я опинився в Гарварді, де вивчав бізнес. Але невідступні спомини про злиднену країну не покидали мене.

Я втішений, що нинішня Південна Корея не має нічого спільного з Південною Кореєю у моїх спогадах. За десятиліття, що минули відколи я там жив, Південна Корея не лише стала однією з найбагатших країн світу, а й приєдналася до поважних лав Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), і з отримувача іноземної допомоги перетворилася

на донора¹. Американський журналіст Фарід Закарія навіть назвав Південну Корею «найуспішнішою країною світу»². Не можу не погодитися. Зміни, що сталися у Південній Кореї за якихось кілька десятиліть, — це справжнє диво.

На жаль, інші країни, які кілька десятиліть тому нагадували Південну Корею, не зазнали такої ж докорінної трансформації. Бурунді, Гаїті, Нігер, Гватемала та багато інших, що страшенно бідували у 1970-х роках, досі потерпають від злиднів. Питання, які багато років тому спонукали мене допомогти Південній Кореї, досі не дають мені спокою. Чому одні країни знаходять шлях до процвітання, а інші животіють у безпросвітній бідності?

Виявляється, процвітання — відносно недавнє явище для багатьох країн. Більшість заможних держав не завжди квітнула. Розгляньмо, до прикладу, Сполучені Штати. Ми вже й забули, який шлях пододала Америка. Не так давно ця країна теж була вкрай убога, наскрізь корумпована й абияк керована. У 1850-х рр. Америка майже за всіма показниками поступалася сучасним Анголі, Монголії чи Шрі-Ланці³. Дитяча смертність тієї пори становила приблизно 150 на 1000 пологів — утричі більше, ніж рівень дитячої смертності в країнах Африки на південь від Сахари 2016 року⁴. В Америці бракувало стабільних інституцій та інфраструктури, тому суспільство жило геть не так, як сьогодні. І саме тому історія Сполучених Штатів дає надію бідним країнам усього світу. Злидні можна подолати. Питання як?⁵

Упродовж десятиліть ми вчилися долати бідність і забезпечувати економічний розвиток убогих країн і бачимо помітний прогрес. Скажімо, показник абсолютної бідності в усьому світі зменшився з 35,3% 1990 р. до приблизно 9,6% 2015 р.⁶ Це означає, що з 1990 р. понад мільярд людей подолали бідність. Але хоч би як вражала ця статистика, вона дає хибне уявлення про прогрес.

З приблизно одного мільярда людей, що подолали бідність, більшість (приблизно 730 млн) походить з однієї країни — Китаю. Рівень абсолютної бідності в Китаї знизився з 66,6% 1990 р. до менш ніж 2% нині⁷. Це справді вражає. Натомість у деяких регіонах, як-от в африканських країнах на південь від Сахари, кількість людей, що живуть за межею бідності, значно зросла⁸. І навіть для тих, що формально не живуть за межею бідності, виживання й надалі дуже непевне.

Хоч ми, безумовно, таки досягли певного прогресу, однак не маємо спільної думки щодо того, як подолати бідність. Пропозиції варіюються від удосконалення незадовільної роботи суспільної інфраструктури (зокрема систем освіти, охорони здоров'я, транспорту тощо) до покращення інституцій, збільшення іноземної допомоги, стимулювання зовнішньої торгівлі та багатьох інших моментів⁹. Але навіть ті, хто не може між собою порозумітися, напевно, погодяться, що прогрес надто повільний.

Подумаймо про це. З 1960 р. ми офіційно витратили понад 4,3 трлн доларів на підтримку розвитку бідніших країн¹⁰. На жаль, наші зусилля здебільшого не справили сподіваного впливу. Насправді багато найбідніших країн 1960-х рр. і нині залишаються бідними. Ба навіть гірше, щонайменше двадцять країн 2015 р. стали біднішими, ніж 1960 р. (див. табл. 1), попри мільярд доларів наданої допомоги¹¹.

Ефоса Оджомо, співавтор цієї книжки й один із моїх колишніх студентів у Гарварді, не з чуток знає, як боляче, коли зусилля допомогти зазнають невдачі. Його досвід дозволяє зрозуміти розчарування після поразки надто багатьох перспективних проєктів, покликаних поліпшити умови життя та праці в бідних країнах. Ефоса родом з Нігерії, але більшу частину дорослого життя жив і працював у Сполучених Штатах. Тому, хоча

Країна	1960-ті, \$	2015, \$	% зміни
1. Бурунді	470	315	-33
2. Центральноафриканська Республіка	677	339	-50
3. Малаві	412	353	-14
4. Гамбія	773	384	-50
5. Мадагаскар	1108	393	-65
6. Нігер	1196	403	-66
7. Ліберія	1447	469	-68
8. Демократична Республіка Конго	1742	478	-73
9. Того	783	578	-26
10. Афганістан	698	615	-12
11. Уганда	686	625	-9
12. Сьєрра-Леоне	1128	675	-40
13. Бенін	802	709	-12
14. Сенегал	2003	935	-53
15. Зімбабве	2207	1037	-53
16. Кот д'Івуар	1545	1319	-15
17. Гана	1632	1401	-14
18. Замбія	2252	1576	-30
19. Венесуела	8507	4263	-50
20. Кувейт	34087	29983	-12

Доходи на душу населення за 1960–1969 рр. усереднені, щоб отримати показник доходу на душу населення у 1960-х рр. Показники поправлено з огляду на інфляцію.

Джерело: *IMF World Economic Outlook Database*

Він і усвідомлював, як страждають бідні країни, ця тема не надто його обходила, аж він нарешті прочитав присвяту в книжці «Тягар білої людини» професора Нью-Йоркського університету

Вільяма Істерлі, який критикував зусилля Заходу допомогти вбогим країнам. Істерлі виклав історію Амареч, десятирічної ефіопської дівчинки, яка щоранку прокидалась о третій, щоб назбирати дров. Потім долала кілька кілометрів, щоб продати дрова на ринку і допомогти своїй родині вижити.

Ефоса не міг заснути після прочитання цієї історії. Жодна дитина не заслуговує на таке важке життя. Тож Ефоса разом із кількома друзями заснував неприбуткову організацію «Бідність зупиняється тут», щоб збирати гроші на будівництво свердловин у різних куточках його рідної Нігерії.

«Перше, що вражає, коли відвідуєш бідну громаду, — це відсутність води, — згодом розповідав мені Ефоса. — Вода — це життя. Саме тому у світі так багато пов'язаних із цим проєктів. Ми просто мусимо забезпечити людей водою. З цього все починається». Так само, коли ви відвідуєте бідну країну, впадають в око відсутність якісної освіти, ґрунтові дороги, погане керівництво та інші ознаки бідності. Чи ж не доречно було припустити, що шлях до подолання бідності — залагодження однієї або всіх цих проблем?

Ефоса зібрав понад 300 000 доларів і обрав п'ять громад, яких забезпечить водою. День, коли Ефоса та люди, які його підтримали, приїхали, щоб уперше ввімкнути насоси, став днем безмежної радості як для Ефоси, так і для місцевих жителів. Я можу лише уявити, яке щастя побачити чисту воду, що б'є зі свердловини в селі, де доти взагалі не було води. Та, як з'ясувалося, насоси виходять із ладу. Приблизно через пів року після буріння нової свердловини Ефосі зателефонували у Вісконсин і повідомили, що вода більше не йде. На відстані тисяч кілометрів від Африки йому довелося з'ясувати, як викликати в Нігерії фахівця, який приїде полагодити насос. Оскільки всі свердловини, які

бурила його організація, розташовувалися в сільській місцевості, було складно знайти кваліфікованого майстра, який дістане потрібні запчастини і погодиться поїхати в село. Одну проблему Ефоса розв'язав, але потім почали виникати інші. Сьогодні діє лише один із п'ятох насосів, що їх встановила організація «Бідність зупиняється тут». Ефоса та його друзі, які так щиро прагнули допомогти нігерійським селам, неохоче відмовилися від будівництва нових свердловин.

Історія організації «Бідність зупиняється тут» не унікальна. За дослідженням Міжнародного інституту довкілля та розвитку в самій лише Африці налічується понад п'ятдесят тисяч зламаних насосів. У деяких громадах вийшло з ладу до 80% свердловинних насосів¹². В одному селі, яке Ефоса хотів забезпечити водою, за кілька сотень метрів від запланованого будівництва він зауважив зламаний насос, який колись поставила міжнародна гуманітарна організація, але потім його занедбали.

Цей досвід до глибини душі розчарував Ефосу, що так прагнув допомогти. Невдача спонукала його шукати відповідей на кілька складних питань. Якщо для усунення цих прикрих проблем недостатньо вливання коштів і доброї волі, то що ж потрібно іще? Чому одні зусилля досягають успіху, а інші — ні? Чому деякі країни живуть краще за інші?

Ефоса був змушений визнати, що зменшення бідності (або її найочевидніших ознак) не розв'яже проблем у тривалій перспективі. Подолання бідності не є передумовою процвітання. Нам потрібно почати мислити по-іншому. Ми сподіваємося, що ця книжка змінить ваші уявлення щодо проблем економічного розвитку, відповість на запитання, які ви ставите, і вплине на рішення, що ви над ними працюєте задля допомоги громадам, які вкрай цього потребують.

Що ми розуміємо під «процвітанням»? Існує кілька очевидних і загальновідомих показників процвітання, як-от доступ до освіти, охорони здоров'я, безпеки та захисту, належне врядування тощо. Індекс процвітання (*Legatum Prosperity Index*), який оцінює за цими категоріями 148 країн, враховує також кілька інших показників, зокрема зусилля в царині охорони довкілля. Не дивно, що в цьому рейтингу попереду такі країни, як Норвегія, Нова Зеландія та Фінляндія, натомість Судан, Ємен та Центральноафриканська Республіка посідають останні місця¹³.

Хоча ці показники важливі для оцінки добробуту громадян, ми вважаємо важливішими доступ до гідного працевлаштування та збільшення соціальної мобільності. Тому в цій книжці ми визначаємо «процвітання» як процес, завдяки якому дедалі більше людей у регіоні покращують економічний, соціальний та політичний добробут. Це важливе розмежування, бо ми можемо назвати деякі країни «багатими», хоч вони й не надто процвітають, наприклад, держави, які наділені цінними природними ресурсами. Процвітання сприяє розвитку більшої кількості свобод — економічних, соціальних і політичних — і менше залежить від доступу до одного чи двох ресурсів (наприклад, нафти). Отже, хоч деякі країни багаті й розподіляють багатство між окремими громадянами, ми не вважаємо, що вони процвітають, бо їхнє багатство не породило культури пошуку, інновацій та розмаїття ринків. Воно не забезпечує доступу всіх громадян до соціально-економічної мобільності. А наявність ресурсів не створює середовища, яке убезпечить стійке процвітання після вичерпання чи втрати цінності природних ресурсів у майбутньому. І це допомагає зрозуміти причини бідності.

Разом зі співавторами, Ефосою Оджомо та колишньою редакторкою *Harvard Business Review* Карен Діллон, ми вирішили дослідити, як бідні держави можуть стати заможними.

Щоб полегшити сприйняття тексту, ми писали від першої особи, але всі викладені тут думки є результатом спільної праці. Ефоса і Карен були співавторами у всіх сенсах цього слова, і я вдячний їм за партнерство та жагу покращити цей світ. Ми знаємо, що багато хто з вас поділяє наші цілі.

Ми написали цю книжку для чотирьох груп читачів.

По-перше, ми писали для тих, хто старанно працює в індустрії розвитку, щоб подолати бідність у світі. Ми аплодуємо вашим зусиллям і сподіваємося, що підхід, який ми представляємо в книжці, допоможе вам по-іншому (можливо, навіть контрінтуїтивно) поглянути на проблеми, які ви намагаєтесь усунути.

По-друге, ми писали цю книжку для інвесторів, інноваторів та підприємців, які прагнуть створити успішні підприємства на ринках, що розвиваються. Ви створюєте передумови для процвітання країн із низьким та середнім рівнем доходу. Нинішній світ потребує вас більше, ніж будь-коли. Але висловлені тут ідеї не спрямовані на те, щоб спонукати вас інвестувати лише з почуття громадянської відповідальності — ми ділимося нашим баченням потенційних можливостей, які інші можуть прогавити.

По-третє, ми писали цю книжку для політиків, які прагнуть стимулювати розвиток своїх країн інституційним шляхом. У світі обмаль праць, складніших за роботу держслужбовця в країні з недостатніми ресурсами. Ми сподіваємося, що, пропонуючи теоретично обґрунтовану модель розвитку, допоможемо вам втілити ці ідеї в політику розвитку, яка відповідатиме унікальним умовам у вашій країні.